

‘પોળોના પાદરમાં’- વન્યસંસ્કૃતિના નિબંધો

ડૉ. પંકજ આર. પટેલ

આસી. પ્રોફેસર, ગુજરાતી, આર્ટ્સ કોલેજ, ભીલડી.

‘પોળોના પાદરમાં’ એ ડો. દિનેશ પટેલિયા રચિત પોળો અને તેની આસપાસ પ્રાકૃતિક પ્રદેશમાં શ્વસતા લોકોની સાંસ્કૃતિક જીવનની ધબકને આલેખતો નવ લલિત નિબંધોનો સંચય છે. આ સંચયને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનું પારિતોષિક પણ પ્રાપ્ત થયું છે. આ સંચયની પ્રથમ રચનામાં જ ‘પોળો સાથેનો મારો નાભિનાળનો સંબંધ’ એમ કહી અરણ્યભૂમિ અને સંસ્કૃતિ સાથે આત્મીયતાનો ઓડકાર પ્રગટ કરનાર આ સર્જક પોળોથી દસેક કિ.મી. દૂર તેમનો જન્મ થયો હોય તથા પોળો નજીક જ તેમની જમીન ધર હોય આ સ્થળો અને સંસ્કૃતિથી ઠીકઠીક વાકેફ તો હશે જ, પરંતુ અધ્યાપકીય સજ્જતા અને કેળવાયેલી સાહિત્યરુચિએ કે જીવનરુચિને લીધે એ બધું રચનાને સરાણે ચઢે છે ત્યારે આમ વાચકનેય પ્રકૃતિ-સંસ્કૃતિ માટે સમભાવ પ્રેરક બની રહે છે. આ સર્જકને પહાડો, અરણ્ય, નદીઓ, ઝરણાં, પ્રાચીન મંદિર, મર્તિઓ ઉપરાંત અરણ્યજનોની નોખ-અનોખી પરંપરાઓમાં રસ હોય ‘પોળોના પાદરમાં’ ના નિબંધો મહદંશે એ જ વિષયવસ્તુને તાગે છે.

આ સંચયની ‘પોળોથી પોળો’, ‘વાઘારુથી વીરેશ્વર’, ‘શારણેશ્વરના મલકમાં’ અને ‘હરણાવને કાંઠે’ જેવી રચનાઓમાં પોળોનું અરણ્ય, પ્રાચીન મંદિરો અને વનવાસી લોકસંસ્કૃતિ, હરણાવ નદી વગેરે પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ રૂપે ઝિલાયાં છે. પ્રથમ રચના ‘પોળોથી પોળો’ સંગ્રહની શીર્ષકસ્થ રચના છે. જેમાં પ્રારંભે જ ‘પોળો’ નામકરણ સંદર્ભે શબ્દવ્યુત્પત્તિ, તર્ક-વિતર્કને અંતે દૃશ્ય અર્થઘટન કરતાં સર્જકની ઉત્ખનનવૃત્તિનાં દર્શન થાય છે. તો રજવાડાયુગીન ગુજરાત-રાજસ્થાન સીમાંકન – ઐતિહાસિક લોકદંતકથા, પોળોના ડુંગરો-પહાડીઓ અને ડુંગરદેવીઓની લોકકથાઓ-માન્યતાઓ, પોળો માંથી પસાર થતી હરણાવ નદી, મમરીસી તળાવ, આદિમ પ્રજા કાથોડીઓનો વન્યપ્રાણીઓ પર પ્રભાવ અને તેમની ખાણીપીણી, પોળોના હૃદય સમાં પ્રાચીન સ્મારકો-સતીમાતાની દેરી-આ બધાંનાં વર્ણનો, જનશ્રુતિઓ અને લોકમાન્યતાઓના નિરૂપણને લીધે ભાવકને સભરતાનો અનુભવ થાય છે તો આ પ્રકારના નિરૂપણમાં સર્જકની પ્રકૃતિ અભિન્ન સર્જકમુદ્રા અછતી તેવો તો તેનો કંઠ ને કુંજડિયુંને શરમાવું પડે તેવું કાળા અંગરખામાં ઉભરાતું તેનું કુચમંડળ’ (પૃ. ૧૮)

તો ઝરણાથી માંડીને હરણાવના જુદા-જુદા રૂપને જીવંત મૂકી આપતું આ વર્ણન:

“રાજસ્થાનામાં જતા પાણીના વ્હેણમાંથી સોમ જેવી મોટી નદી જન્મે, તો ગુજરાતમાં આવતા વ્હેણમાંથી હરણાવ, અનેક નાની-મોટી પહાડી નદીઓની સંગાથ કરી વિશાળકાય બનતી અભાપુર પાસેના મતાલી ગામના મારા બેણાના શેઠે તો એ અસ્સલ તરુણીના મિજાજથી વહે છે... ખેડબ્રહ્મા પહોંચતાં તો તે એક સંપૂર્ણ ચૌવનારૂપ ધારણ ધરી ધરોઇ જળાશયથી સાબરમતીને સમર્પિત થઇ જાય છે.” (પૃ. ૨૨)

તો પ્રાચીન મંદિરો – પ્રતિમાઓ અને ભગ્નાવશેષોનું ઉચિત ગૌરવ કરતી સંસ્કૃત તદ્દભવયુક્ત ભાષા સ્થળવિશેષને સરસ ખડો કરે છે.

“મંદિરના પુષ્કભાગે પ્રવેશદ્વારમાં જ અખંડિત કીર્તિ તોરણ આવેલ છે. તોરણના ઉપરના ભાગે મણિમેખલા, કંદોરા અને ફૂલોની ભાતથી શણગારાયેલા છે. મંદિરના શિખનો ભાગ લગભગ અક્ષત છે. આ મુક્ય મંદિરની વૈદિકામાં દક્ષિણે અદિતી અને ઉત્તરે ઉત્તમ શિલ્પો ઉપરાંત જંઘામાં યમ-કુબેર અને ઇન્દ્રનાં શિલ્પો છે.” (પૃ. ૧૫)

આરણ્યકોની જીવનરીતિઓ – પરંપરાઓ અને કૃષિજીવનની અભિવ્યક્તિ માટે વિષયોચિત સહજ-સ્વાભાવિક ભાષાકર્મ પણ આસ્વાદ્ય રૂપે યોજાયું છે.

“મશીન ચાલુ કરતાં જેમજેમ પૈડું ફરે તેમતેમ વાલ્વ ઉપર-નીચે થયા કરે અને શ્વાસોચ્છવાસની ક્રિયા આરંભાય. હાથમાં કાકડાનો અગ્નિ સંતાકકડીની રમત રમતો, જેને હું સાનંદ નિહાળ્યા કરતો.” (પૃ. ૪૪) માં ક્રિયા ચાક્ષુષ થાય છે તો સર્જકની જીવદયા, સદ્ભાવ વૃત્તિ પ્રગટ કરતી સહજ ભાષાપ્રયોજના:

“મને થતું કે આ અમારા એકલાનો ફૂલો નથી. સાપ, દેડકાં, કાચબો, કબૂતર, સુગરી કેટકેટલી જીવસૃષ્ટિનું તો એ જ નિવાસ્થાન હતું!” (પૃ. ૪૫)

સહજ-સાદગીમાંય જીવ સમભાવ સર્જકચિત્તને અનાવૃત કરી આપે છે.

સહજ-સ્વાભાવિક ભાષાથીય ગ્રામીણ પરિવેશ ખડું કરતું આ દૃશ્ય પણ ક્રિયાસદૃશ ફૂવાના વાતાવરણને જીવંત ખડું કરે છે.

“ફૂવા પરના ગંજાવર લીમડાને છાંચે કેટલાય વડીલ ગ્રામજનો બેઠા હોય. લીમડાના ઊપસી આવેલા મૂળ પાસે સળગવા મૂકેલા છાણમાંથી ધીમેધીમે ધૂમ્રસેર નીકળી હવામાં

ભળી જતી. ચલમ પીનિરાઓના સંકોચાતા ને કુલાતા ગાલ અને નાકમાંથી ધુમાડાના ગોટેગોટા નીકળતા.... લીમડાના છાંચે માત્ર ગાલગખ્ખાં નહોતાં તે હિનો દિવસા: ગતા:"

નિબંધક્ષેત્રે પ્રથમ જ ડગ માંડનારા આ સર્જકે વિષયાનુરૂપ પ્રકૃતિ તાદૃશ કરવા માટે સર્જનાત્મક ભાષા, શબ્દચિત્ર માટે અલંકૃત ભાષા, પ્રાચીન શિલ્પ-ભજ્નાવશેષોને તાદૃશ ખડું કરતી ગૌરવયુક્ત સંસ્કૃતયુક્ત ભાષા તો આરણ્યક જીવનરીતિઓ અને સાંસ્કૃતિક પરંપરાઓ તથા કૃષિજગતની અભિવ્યક્તિ માટે સહજ-સ્વાભાવિક ગદ્યકર્મ દાખવ્યું છે જે સર્જકના ભાવજગતને પ્રગટ કરવામાં મહદઅંશે કારગત બનતું અનુભવાય છે. જેમ કે -

“શારણેશ્વર મહાદેવના પછવાડે અનેક સોનેરી અરમાનો હૃદયમાં સંગોપીને સાસરે જતી નવોઢા જેવી ઉતાવળી, મધુર કલનાદથી વનને ભરી દેતી હરણાવ નદી વહે છે. એના બેય કાંઠે દીકરીનાં વળામણાં કરતા કાકા-બાપાની જેમ ઊભેલા મોટા બે ડુંગરો સદીઓથી ઘસારો વેઠતા ને લોકજરૂરિયાત સંતોષતા રહ્યા છે.” (પૃ. ૨-૩)

આ વર્ણનની કાવ્યસદૃશ કલ્પના રોચક-સર્જનાત્મક છે. ‘શારણેશ્વરના મલકમાં’થડમાં જકડાયેલા સદેવંત - સાવલિંગા મંદિરના ભજ્નાવશેષો જોતાં સર્જકચિત્ત કલ્પનાવિહારે ચડી જાય છે કે -

“વૃક્ષોમાં હું વડ છું, (પીપળો વડનું સગોત્રી વૃક્ષ હોઈ અહીં વડ શબ્દ યોજાયો લાગે છે) એવી ગીતામાં ઓળખ આપી ચૂકેલા કૃષ્ણ જાણે અવનિના અમૃતને નાશવંત ન થવા દેવાના કાજે આ પ્રણયબેલડીના મંદિરને બાથ ભરીને બેઠા ન હોય ! કૃષ્ણની બાથમાંથી ભજ્નાવશેષોને અક્ષત અલગ પાડી શકવા કોણ સમર્થ છે ?” (પૃ. ૧૬)

મહુડાના ઝાડ અને દારૂડિયાની સંનિધિમાં સર્જકકર્મ જુઓ:

“ઉનાળાની ગરમીમાં જીવમાત્ર વૃક્ષોનો છાંચો શોધતા ફરે એવા સમયે મહુડાના ઝાડ પર એકેય પાન ન હોય. ખરા સમયે પાન ખંખેરી નાગો થઈ ઊભો હોય ! મહુડાં ઊંધાં પડે, ઊંધામાટલે એનો દારૂ ગળાય, પિનારને એ ઊંધાં કામ સુઝાડે ! મહુડાના ઝાડની જેમ દારૂ પીધેલી વ્યક્તિ ખરા સમયે માણસના કામમાં ન આવે. હાથ ખંખેરી એ નાગો થઈને ઊભો રહે !” (વાઘમારુથી, પૃ. ૧૧)

રબારીકન્યાનું શબ્દચિત્ર અલંકૃત ભાષાશૈલીને લીધે મનહર-મનભર બની રહે છે:

“શીમળાના ફૂલ સરખા લાલચદાક હોઠવાળી, જાણે પર્વત પરથી પડતા ઘોઘના ફીણ જેવી ધવલ તરુણી મારી તરફ આવી રહી હતી.... પોયણી જેવાં કોમળ પોપચાંમાં સ્નેહ વરસાવતાં તેનાં નયનો.... પંખીઓના ટહુકે મઢયો હયો અને હળખેડ કરતાં, ચરાવવા લઈ જતાં કે નદીના પૂરમાં રૂપાનું

પૂંછડું પકડીને નીકળવાના અનુભવોમાં સર્જકનો પશુલગાવ અને બળદ રૂપાની સમજદારી - વફાદારી રસાર્દ ભાષાબાનીમાં પ્રગટ થઈ છે.”

વળી બળદ ખેડૂતનો મુખ્ય સાથી હોઈ અહીં ‘ભમરાળો’, ‘કોળપૂછો’, ‘આવી મળેલો’, ‘મૂડીઘાટો’, ‘પાસાબોડો’, ‘આંખવાળો’ ને ‘શેડો’બધી જ બળદખૂબીઓ બાખૂબ રીતે વ્યક્ત થઈ છે જેમાં કૃષિપુત્ર સર્જકનો બળદલગાવ જ અંકિત થાય છે.

પરંતુ વર્તમાન સમયમાં ટ્રેકટરાઈ ઉપકરણોને લીધે વધ્યાઘટયા બળદોની અવદશાય સર્જકચિત્તથી અજાણી નથી. તેઓ નોંધે છે:

“ટ્રેકટરના આગમને બળદની ગરજ હણી નાખી ખેડૂતો એકલદોકલ બળદથી કામ કાઢવા ટેવાઈ ગયા. એટલું જ નહીં બળદની સાચવણી - દેખરેખ પ્રત્યે બેધ્યાન બન્યા. હવે તો ખીલે બાંધેલા બળદો ક્યાંક-ક્યાંક ભાગોળે જોવા મળે છે, તેય ભૂખ્યા-તરસ્યા આંસુ સારતા, માખીઓ - મચ્છરોને પૂંછડાથી ને પગ પછાડી ઉડાડતા. રહ્યાસહ્યા બળદોની દુર્દશા જોતાં મને કંપારી છૂટી જાય છે.” (પૃ. ૫૪)

અહીં બળદ પ્રત્યેનો સર્જકનો લગાવ, સમભાવ કે વિષાદ ભાવક પણ અનુભવે છે.

અને સંગ્રહની છેલ્લી રચના ‘જૂનું વતનઘર’માં શહેરવાસી સર્જકની સ્મૃતિ-ઇંટોથી જાણે પાડી નંખાવેલું જૂનું વતનઘર પુનઃ ખડું થયું છે.

અતીતરાગની યુક્તિએ રચાયેલા આ નિબંધમાં જૂના વતનઘરની ચોપાડ, ચોપાડનો ઉખળો, ઓરડી, ચોકડી, ગમાણ, મજેર, બે ઓશરા જેવા ભૂ-ભાગો સ્મૃતિસાહચર્ય બનીને સર્જકના પશુપાલન, કૃષિજીવન અને સામાજિક-સાંસ્કૃતિક - ગતિ-વિધિઓને પુનઃ જીવંત કરે છે અને જૂનું વતન ઘર જાણે ફરી બેઠું થાય છે. જેમ કે - વરસાદનો વરતારો પામી જઈ ડાંગર પલાળતા અને ચોકડીમાં મુકાવતા બાપુજી, ઉખળામાં ડાંગર ખાંડતાં બા અને કાકી, બાળગોઠિયાઓ સાથેની સર્જકની હાથતાળીની વિશિષ્ટ રતમ, ચોપાડમાં ઢળાતા ઢોલિયા તથા ત્યાં જ થયેલો બહેનનો સગપણ-લગ્નનો વિધિ, ગમાણમાં બંધાતી ભેંસો અને ચોધરી ભેંસ મરી જતાં થયેલું સ્વજન ગુમાવ્યાનું દુઃખ, પરોઢે કે મોડી સાંજે થતો ઘંટીનો ઘરરનાદ, મજેરમાં બનતી રસોઈ અને દાદીમાના હેતાળ સાદે થતા ભોજનનો આનંદ, બળદોને બાંધવાના ઓશરાઓ સાફ કરીને બનતું બ્રહ્મભોજન અને સાનંદ થતું ભોજન - આમ, સ્મૃતિઓના તારે જૂનું ઘર જીવંત તાદૃશ થયું છે.

પરંતુ સંયુક્ત કુટુંબજીવનનું એ સુખમય ચિત્ર વર્તમાન ક્ષણે વિખેરાઈ બદલાઈ ગયાનો વિષાદાનુભવ અનુભવતાં સર્જક ઉદ્ગારે છે:

‘વાધમારુથી વીરેશ્વર’માં વાધનો શિકાર કરવા માટે રજપૂત રાજાઓ દ્વારા બંધાયેલા વાધમારુ ટાવરથી આરંભાયેલી સર્જકયાત્રા વીરેશ્વર મુકામે અટકે છે. આરણ્યક વિસ્તાર એવા વિજયનગરની હદ વાધમારુથી શરૂ થાય છે તેથી સર્જક ઉચિત રીતે નોંધે છે: “અહીં માત્ર સીમાપલટો જ નથી થતો, લોકજીવન-લોકસંસ્કૃતિનો બદલાવ પણ આરંભાય છે.” (પૃ. ૬) પ્રારંભે ટાવરનો પરિચય આપ્યા પછી આરણ્યક પ્રકૃતિનું દર્શન કરાવતાં-કરાવતાં આરણ્યક લોકોના હોળીઢોલ તથા નૃત્ય, તેમની આતિથ્યબાવના, શ્રદ્ધા-માન્યતાઓ, પ્રાણી-પક્ષીઓને બોલાવવાની વિશિષ્ટ આવડત, આહારવ્યવહારોમાં વણાઇ ગયેલા મહુડાનું સ્થાન વગેરેનું નિરૂપણ કરી ભાવક સમક્ષ વનવાસીઓની સાંસ્કૃતિક જીવનછબી ખડી કરે છે. છેલ્લે વીરેશ્વર પર્વોચતાં ઋષિઆશ્રમ મુનિકુટિયાના મહંતશ્રીનાં દર્શનથી પરિપ્લાવિત થઇ વીરેશ્વર મહાદેવનાં દર્શન કરે છે અને ઉંબરાના વૃક્ષમૂળમાંથી અહર્નિશ વહેતી ગુપ્તગંગા જોઇ આશ્ચર્યચકિત થાય છે.

‘શારણેશ્વરના મલકમાં’ વિદ્યાર્થીઓને પર્વતારોહણ શિબિરમાં લઇ જવાનું થતાં રચાયેલી રચના છે. જેમાં પ્રારંભે આતરસુંબા આશ્રમનો વનૌષધિ ઉદ્યાન, માગશરી પૂનમમેળો તથા ‘મગળદરો’ અને ‘કોદર’ જેવા ડુંગરોની વિશિષ્ટતા સહિત પરિચય પમાય છે. તો શિલ્પાચ્છાદિત પૌરાણિક મંદિરો, શિલ્પો-પ્રતિમાઓનાં વર્ણનોમાં પ્રાચીન સંસ્કૃતિનું ગૌરવ અને પુરાતત્વખાતાની બેદરકારી બદલ ભાવક પણ ખેદ અનુભવે તેવી સામગ્રી રચનામાં નિહિત છે. વળી સર્જકનાં રબારીકુટુંબની જીવનશૈલી, આદિવાસીઓની ચડોતરા પ્રથાનાં સંસ્મરણોને લીધે રચના રસવાહી બની રહે છે. તો ‘હરણાવને કાંઠે’ માં સર્જક પોતાના પીંપળાના ખેતરનું વહેળું હરણાવમાં ભળતું હોઇ, હરણાવ સાથે આત્મીયતાપૂર્ણ લગાવ અનુભવે છે. હરણાવનું મૂળ ઉકેલતાં તેઓ હરણાવનાં વિવિધ પ્રસન્નકર રૂપોને વર્ણવે છે. તો કૃષકપુત્ર સર્જકનાં બાળસંસ્મરણો ડાંગર રોપવું, ખળું તૈયાર કરવું, કાપણી, નૈવધ ધરાવવો, અન્ય કોમના માણસોને બક્ષિસરૂપે અનાજ આપવાની જીવંત ક્ષણો તથા આદિવાસી તરુણીના ભાગેડુ લગ્ન તથા નાતના ફેંસલા જેવા પ્રસંગથી વન્ય પ્રજાની ઉદારતા – શ્રમ – સરળ અને મુક્ત જીવનશૈલીનું ચિત્ર ભાવકને સ્પર્શી જાય તેવું છે.

‘ધરતીમાતા’ અને ‘ઇડરી વાવ’ પોળોથી દસ-બાર કિલોમીટર દૂરના સ્થળ-વિશેષોઆધારે રચાયેલા નિબંધો છે.

‘ધરતીમાતા’ પોળોથી ઉત્તરે બારકે કિ.મી.ના અંતરે દૂર ગોઢવાડા ગામના ડુંગર પર પ્રસ્થાપિત ધરતીમાતાના નિમિત્તે રચાયેલો નિબંધ છે. ધરતીમાતા મંદિર નજીકનું ઝરણું અને ડુંગરની બખોલ સંબંધિત લોકકથા અને માન્યતાઓ તથા ડુંગર તળેટી પાસે જ ધ્વસ્ત થયેલા એક ગામની ગરબે ધૂમવા આવેલાં અને પોતાના અપમાને શાપ આપતાં માતાજીની

અદ્ભુત રસને પોષે તેવી લોકકથાને લીધે અલગ જ વિષયને ઊંડળમાં લેતી રચના છે. તો ‘ઇડરીવાવ’ સરસવ ગામની પ્રવાસ મુલાકાત નિમિત્તે ઇડરીવાવ અને ‘આરસશિલાઓ’ ને અનુષંગે ઇડર અને ઉદયપુરના રજપૂતરાજાઓ વચ્ચેની ઘોડાઘોડની સ્પર્ધાની દંતકથા તથા ઇડરીવાવને સમુચિત રીતે જ ઇડરિયા ગઢ સાથે સાંકળીને સર્જકે એક વડીલ દ્વારા કહેવાયેલી ‘વેણી વચ્છરાજ’ ની રસિક અદ્ભુત પ્રણયકથા તથા સંસારના ભોગે લોકોને અતિવૃષ્ટિથી બચાવનાર વણિકની લોકકથા મૂકીને રચનાને પ્રવાહિતા બક્ષી છે.

‘લીમડાવાળો ફૂવો’, ‘પોઠિયો’ અને ‘જૂનું વતનઘર’ જેવી રચનાઓ અતીતરાગ જેવી યુક્તિએ અને મહદઅંશે કૃષિજીવનના અનુભવોને તાગતા નિબંધો છે.

ગ્રામ્યજીવનમાં ફૂવાનું સ્થાન માત્ર સિંસાઇ કે નાહવા-ઘોવાની જરૂરિયાત જ નહિ, પરંતુ સામાજિક-સાંસ્કૃતિક ચેતનાનું કેન્દ્ર ફૂવો હતું. સર્જક પોતે કૃષિપુત્ર હોઇ તેમણે નાનપણથી જ લીમડાવાળા ફૂવે કૃષિને લગતી અને અન્ય સામાજિક-સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓને મુગ્ધભાવે નિહાળેલી – માણેલી છે. તેથી જ આ રચનામાં ફૂવાનો આંતર-બાહ્ય દેખાવ, તેમાં તથા લીમડા પર વસતા જીવો-પક્ષીઓ, ફૂવે બેસીને ધરડાઓની ચલમ પીવી, ટોપલા ભરવા, ખાટલા ભરવા ને સમાજપંચની પ્રવૃત્તિઓનો જીવંત ચિતાર સાંપડે છે. ઉપરાંત દાદાએ કહેલી ‘ધરડા વિના ગાડાં ના વળે’ ની બુદ્ધિ-ચાતુર્યની વાત તથા અન્ય ફૂવાઓની પ્રવૃત્તિઓને પણ સરખાવીને સામાજિક-સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓના કેન્દ્રસમા ‘લીમડાવાળા ફૂવા’ને જીવંત, તાદૃશ નિરૂપ્યો છે. ‘પોઠિયો’ રચનામાં શિવશાપિત પોઠિયાથી પોતાના બળદો સુધી રસમય ગોષ્ઠિ ચાલે છે. બળદ સાથે અનેક કૃષિપ્રવૃત્તિઓથી સંકળાયેલા કૃષિપુત્રનો સંતોષનો ઉદ્ગાર જુઓ:

“રૂના ઢગલા જેવા ધોળાઘબ આંખો બંધ રાખીને વાગોળતા એ બળદોથી ગમાણ જ નહીં પણ અમારું ધર શોભતું. ગમાણમાં એઓ ન હોય ત્યારે આખું ધર ખાલીખમ ભાસતું” (પૃ. ૫૦) આવી આત્મીયતા કૃષિપુત્ર જ કરી શકે. તો બાળખેડુ સર્જકના ચિત્ત-હૃદયમાં ધર કરી ગયેલા બળદ ‘રૂપા’નું શબ્દચિત્ર પણ આહલાદક છે.

“રૂપો અમારો જબરો બળદ. આખા ગામમાં અવ્વલ નંબરનો. હાથીના બચ્યા જેવી ભરાવદાર એની કાયા. ધોળો તો ધોધના ફીણ જેવો, મખમલના જેવી તો સુંવાળી એની ગળાની ચાદર, રાજકુંવર જેવી ભપકાદાર તો એની ચાલ.” (પૃ. ૫૦)

“કેટલાક જણો કોબડી ચીરે તો કેટલાક ચીરેલી કોબડીમાંથી ટોપલા, સાવરણા વગેરે ગંથવામાં મંડયા હોય. ગામના કોઇ ઢોરની લે-વેચ હોય કે હોળીનો ઢોલ મઢવાનો હોય તો એ પણ આ લીમડા હેઠળ.” (પૃ. ૪૫)

આરણ્યક જીવનક્ષેત્રને, તેની દંતકથાઓ, જનશ્રુતિઓને નિરૂપતાં આવાં સ્વાભાવિક ભાષાવર્ણનોમાં લેખકે તળભાષાના

શબ્દો પણ યોજ્યા છે જે વાતાવરણ ખડું કરવામાં કાર્યસાધક બનતા અનુભવાય છે.

સમગ્ર રીતે જોઈએ તો આ લલિતનિબંધો વિષય અને તેની ભાવાભિવ્યક્તિની વિવિધ રીતિઓ તથા ભાષાકર્મની દ્રષ્ટિએ મહદંશે આસ્વાદ્ય રહ્યા છે. ક્યાંક ઉચિત ભાષાકર્મના અભાવે તો ક્યાંક કોઈ સ્થાને ઠરવાની જગ્યાએ ઉતાવળી ઉડ્યન

વૃત્તિને લીધે ભાવક અને લેખક વચ્ચે તડ પડતી અનુભવાય તેવાં સ્થાનો પણ રચનાઓમાં જણાય, છતાંય પ્રથમ લેખને જ આવો નવતર વિષય આ સર્જકે કશાય અનુકરણ વિના, સફળ રીતે ખેડ્યો હોઈ અભિનંદનને પાત્ર છે. તેઓ આનાથી પણ ઉત્કૃષ્ટ લલિતનિબંધો આપે એવી અપેક્ષા સહ.

સંદર્ભસૂચિ:

1. સોનાનાવૃક્ષો-નિબંધ- મણિલાલહ.પટેલ
2. આરણ્યક-પ્રભુદાસપટેલ
3. વન્યરાગ-પ્રભુદાસપટેલ
4. વાઘમારું- દિનેશપટેલિયા